

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

demokrati och religiöst färgad socialism. Denna rövarromantiska följetongsroman blir i Perrots analys mer realistisk och samtidsinriktad än vad fallet brukar vara i litteraturen om Collodi. Också detta verk kopplas samman med det kommande mästerverket: "De l'évolution de ce héros, la vie de Pinocchio, héros du peuple en marche, sera à la fois le double et l'antithèse".

Även om George Sand och Carlo Collodi är undersökningens huvudpersoner behandlas även andra kända namn. Perrot intresserar sig för en litterär tradition där de båda ingår och skildrar med stor lärdom genrer som nu är mer eller mindre bortglömda. Motivet med den konstgjorda människan är högst frekvent i 1800-talets litteratur, alltifrån Hoffmanns Olympia och doktor Frankensteins homunculus. Här exemplifieras dock främst och med stor utförlighet den franska utvecklingen, med roande illustrationer från karikatyristen Grandville och andra. Talande djur är frekventa i den franska 1800-talslitteraturen och dess illustrationer. Pinocchio förvandlas ju till åsna och blir avlurad sina pengar av en katt och en räv, och i Frankrike är det gott om möjliga "préfigurations" där talande djur uppträder som människor i burleskt och satiriskt sammanhang. Pinocchios väldiga näsa visar sig också äga åtskilliga föregångare i en komisk och burlesk tradition, särskilt rikt företrädd i 1800-talets sublitterära genrer i Frankrike. Perrot behandlar vidare tidens populära berättelser om resor till andra världar, som börjar med Cyrano och kulminerar med Grandvilles teckningar i *Un autre monde* (1844). Pinocchio inplaceras på ett utomordentligt intressant och instruktivt sätt i ett mytiskt-litterärt sammanhang av berättelser om magiska förvandlingar, dockor, statyer som får liv. Perrot visar alltså mycket övertygande hur Collodi ansluter sig till just en fransk bild- och texttradition, och här behöver man rimligen inte förutsätta förmedling från George Sand.

Collodis relation till sin florentinske landsman Dante Alighieri har kommenterats av tidigare forskning, men Perrot erbjuder här värdefulla kompletterande synpunkter. Han påvisar exempelvis hur Dantes självmordsskog återskapas i ett infernaliskt sceneri där Pinocchio hängs upp att dö i ett träd. Också katten och räven får sina motsvarigheter hos Dante i Perrots fantasifulla men uppslagsrika och tankeväckande tolkning. Ett intertextuellt samband mellan Beatrice och Pinocchios goda fé framstår som rimligt, lika väl som

Kristusbarnets skugga faller över dockan som blir människa och får nytt liv i en både parodisk och gudomlig återfödelse.

Perrot tycks mig sålunda som bäst när han infogar Collodi och i synnerhet berättelsen om Pinocchio i ett vidare litterärt sammanhang. Hans uppslagsrika och sensibla textanalyser gör också all rättvisa åt denna såväl komiska som subtila klassiker för både barn och vuxna läsare, och en obotligt skeptisk läsare överser då gärna med att den påstådda relationen mellan Collodi och Sand ändå måste framstå som i positivistisk mening obevisbar. På den punkten skulle det något bräckliga hypotesbygget behövt en fastare grund att stå på. I gengäld får läsaren ta del av en personligt utformad och fascinerande fransk-italiensk litteraturhistoria från 1800-talet. I det avseendet framstår det som väl motiverat att bokens två huvudpersoner blivit just George Sand och Carlo Collodi.

Conny Svensson

Per Rydén, *Den svenske Ikaros. Berättelserna om André*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2003.

Litteraturvetenskapen rör sig i ett spänningsfält mellan två möjliga ytterligheter som är å ena sidan inriktningen mot själva litteraturen, det specifikt litterära, och å andra sidan engagemanget i kulturen, samhället och människotillvaron utanför själva litteraturen, bortom det specifikt litterära. Varje litteraturvetenskaplig framställning pekar på något sätt ut dessa två gränser, visar i riktning mot dem, men rör sig ändå ofrånkomligen alltid någonstans i mittfältet dem emellan. Betoningarna och tyngdpunkterna kan naturligtvis vara mycket olika. Det är uppenbar skillnad på nykritisk formalism och socialt inriktad Cultural Studies-forskning.

De mest extrema företrädarna för dessa två ytterlighetsriktningar är litteraturvetenskapens förgörande Schylla och Charybdis. Schylla, den extreme nykritikern och formalisten, bidrar i sin förnäma högdragenhet till att marginalisera ämnet litteraturvetenskap, göra det perifert och obetydligt i det större samhällssammanhanget. Charybdis, den socialt engagerade Cultural Studies-populisten, medverkar till att beröva skönlitteraturen, och därmed också litteraturvetenskapen, dess betydelse och särställning genom att betrakta det litterära konstverket som bara en enskild ut-

tryckstyp, en särskild slags teckenorganisation, bland många andra likvärdiga sådana. Varför analysera just diktens metaforik och symbolik? Varför inte lika gärna disktrasans?

Endast olika slags mellanvägar, mellanströmmar mellan Schylla och Charybdis, är möjliga om litteraturvetenskapen skall överleva som centralt och viktigt humanistiskt ämne. En av dessa möjliga mellanvägar är nyhistorismen, den Foucault-inspirerade kritiska riktning som utvecklades under 1980-talet, som företräds främst av Stephen J. Greenblatt och som å ena sidan ställer det stora, kvalificerade och kanoniserade litterära konstverket i centrum men som å andra sidan gör det i relation till andra, mera populära och/eller triviala, textmassor. Allt i syfte att åskådliggöra den "discourse formation", de basala diskursiva spelregler, som gäller i ett givet historiskt ögonblick.

I någon utsträckning kan den bok som här anmäls, Per Rydén *Den svenske Ikaros*, hänföras till just nyhistorismen. Visserligen inte i dess mest poststrukturalistiskt tillspetsade form, den ytterlighetsform där texterna betraktas som själva historien och själva historien uppfattas som blott texter. Rydén gör tydligt klart att han inte söker stöd i något sådant extremt poststrukturalistiskt tänkesätt (s. 11).

Likväl är Foucault- och nyhistorism-inspirationen hos Rydén tydlig. Den är det dels därigenom att Rydén uttryckligen med intresse diskuterar nyhistorismen och dess centrala företrädare Greenblatt (s. 49–52) men också dels och väsentligen därigenom att Rydén huvudstrategi består i att – å la just Greenblatt och nyhistorismen – låta olika slags texter och berättelser, såväl skönlitterära som icke skönlitterära, kring ett och samma ämne, ömsesidigt belysa varandra.

Rydén har därmed, som han själv uttrycker det, "en generös litteraturuppfattning" (s. 51). Han säger sig dela denna inte bara med nutida nyhistoriker som t.ex. Greenblatt, utan också med många andra både äldre och yngre forskare. Hit räknar Rydén t.ex. kännaren av 1700-talsromanen J. Paul Hunter vilken, i syfte att skapa en djupare förståelse av själva genren roman, i likhet med nyhistorikerna arbetar samtidigt med "competing discourses", med både fiktiva och icke-fiktiva, narrativa och icke-narrativa, konstnärliga och icke-konstnärliga texter.

Hit räknar Rydén även den historiskt inriktade typ av litteraturvetenskap som en gång bedrevs av sådana svenska forskare som t.ex. Henrik Schück

och Staffan Björck. Den förstnämnde gick gärna i sin forskning från litteraturen till historien och den sistnämnde kunde skriva om alla tänkbara typer av texter, om allt från romankonst till reklamtext, ja t.o.m. om kortspelet "De löjliga familjerna". Björck hade sannerligen, liksom Rydén har det, en generös litteraturuppfattning.

Det speciella ämnesområde som avhandlas hos Rydén är personen Samuel August Andrée samt den katastrofalt misslyckade nordpolsexpedition som han, tillsammans med Knut Fränkel och Nils Strindberg, genomförde 1897. Det är ett ämne som avsatt åtminstone ett verkligt storslaget skönlitterärt uttryck, Per Olof Sundmans *Ingenjör Andréés luftfärd* (1967). I Rydéns bok ägnas Sundmans roman givetvis påtagligt utrymme.

Likväl är Sundmans text i Rydéns omfattande arbete (711 s.) bara en enstaka i en gigantisk kör av många andra texter, röster och stämmor av starkt skiftande slag, med det enda gemensamma att de alla på ett eller annat sätt anknyter till människan Andrée och hans nordpolsexpedition.

Det rör sig för det första om skrifter av skönlitterärt slag. Hit hör, förutom Sundmans ovan nämnda bok, också Vidar Berges Jules Verne-inspirerade roman *Den hemlighetsfulla nordpolsön. Romantisk skildring af Anders, Sindbergs och Wæncckels ballongfärd och öden vid nordpolen* (1902).

För det andra behandlas hos Rydén texter kring Andrée-expeditionen av journalistisk art. Givetvis uppmärksammas den journalistiska julafton och de storslagna "scoop" i svenska dagstidningar som blev följden av att de sedan 1897 försvunna Andrée-männen och deras sista läger sensationellt upptäcktes på Vitön i Norra ishavet 1930.

För det tredje diskuterar Rydén vetenskapliga skrifter kring Andrée-expeditionen. Självklart berörs *Med örnen mot polen* (1930), den omfattande vetenskapliga rekonstruktion av Andrée-äventyret vilken kunde göras som en följd av upptäckten av lägret på Vitön.

Utöver ett stort antal texter av skönlitterärt, journalistiskt och vetenskapligt slag undersöks hos Rydén också mycket annat med anknytning till Andrée. Det rör sig om allt tänkbart från kommissionsutlåtande, reseskildring, affisch, utställningskatalog, brev, memoar, hagiografi, polemik, essä, spex, revy till olika slags lösa rykten, fantasier, fragment och drömmar.

Vidare berörs olika slags teckningar, kartor samt fotografiska bilder, bland dem naturligtvis främst Nils Strindbergs bilder tagna under själva

nordpolsexpeditionen – kanske den märkligaste fotograferingsinsats som någonsin gjorts av en svensk.

Rydén diskuterar också filmer om Andrée-expeditionen, såväl spelfilm som dokumentärfilm, t.ex. Jan Troells *Ingenjör Andrées luftfärd* (1982) samt densammes *En frusen dröm* (1997). Ytterligare mycket annat lyfts fram av Rydén, t.ex. Andrée-museet i Gränna samt musik, Dominick Argentos sångcykel *The Andrée Expedition* (1983) och Klas Torstenssons opera *De Expedite* (1999).

Slutligen undersöker Rydén också huvudpersonen Andrées egna skrivelser. Dennes på Vitön 1930 återfunna dagböcker, författade under själva nordpolsexpeditionen och först publicerade i *Med örnen mot polen*, är naturligtvis av intresse i sammanhanget. Även Andrées skriftställarskap före nordpolsexpeditionen 1897 berörs. Andrée författade före 1897 både vetenskapliga och samhällsdebatterande uppsatser. Han gjorde också, bl.a. genom att i *Aftonbladet* skildra sina egna tidiga ballongresor i svenskt luftrum, journalistiska insatser. Som den knastertorre ingenjör han var, skydde han däremot poesin och dikten. Likväl, påpekar Rydén, blev han i sin iver att övertyga omvärlden om möjligheten av att i ballong säkert och tryggt låta sig styras av vindarna till Nordpolen, ofrivilligt och mot sin vilja, i sina artiklar och föredrag om saken, just poet och diktare. Han vann, likt diktaren, i ord (han övertygade sponsorerna) men förlorade i sak (han kom aldrig till Nordpolen). Andrée gjorde sig härigenom oavsiktligt till fantasifull science fiction-författare. Rydén konstaterar: ”Till både form och innehåll har Jules Verne varit med om att prägla Andrées sätt att skildra framtiden.” (s. 118)

Varför väljer Rydén att av alla tänkbara ämnen avhandla just människan Andrée och hans nordpolsexpedition 1897? Svaret på denna fråga äger en personlig bakgrund. Rydén har, säger han, ända sedan barndomen djupt fascinerats av Andrée-äventyret. Denna mycket personliga utgångspunkt medför, medger Rydén, möjlig självupptagenhet i hans framställning. Rydén försvarar sig dock med att intresset för Andrée-äventyret ”delas av så många”. (s. 684).

Säkert är det så. De flesta svenskar har under ett flertal generationer levt sig in i det som hände Andrée-expeditionen. Få historier med svenskar inblandade har, konstaterar Rydén, ”nått en så vid spridning över världen” (s. 7). Andrée-äventyret har fått mytologiska dimensioner. Men var-

för egentligen? Rydéns svar på frågan knyter an till flygning. Det flygäventyr Andrée-historien är äger, likt berättelsen om Ikaros, allmänmänskligt arketyppiska bottnar. Rydén citerar Erland Lagerroth som (i *Landskap och natur i Gösta Berlings saga och Nils Holgersson*, 1958) om flygning i allmänhet och om Selma Lagerlöfs flygare Nils Holgersson i synnerhet, konstaterar att flygningen fått karaktär av ”en sentida mytologi och ikonologi, nästan den enda som idag förstås av alla svenskar” (s. 73 f.).

Flygning är alltså svenskt. Men också, enligt Rydén, nedstörtning och nederlag. Andrée, fastslår Rydén i sin engelskspråkiga sammanfattning, ”must be regarded as an Icarus figure, and in mythical terms his defeat can be perceived as typically Swedish”.

Själv har jag en aning svårt med denna uttolkning av den djupare innebörden i Andrée-dramat. Varför skulle flygning och nedstörtning vara specifikt svenskt? Jag förstår det inte riktigt. Jag förstår heller inte varför just temat flygning och nedstörtning skulle vara den egentliga nerven, den väsentliga poängen, i Andrée-historien. Skulle det inte istället kunna vara så, att Andrée-historiens verkliga vits inte är nedstörtningen och nederlaget, dvs. döden, utan istället alldeles tvärtom pånyttfödelsen, uppstigandet till nytt liv från dödens rike. Poängen med Andrées nordpolsexpedition – orsaken till eftervärldens stora intresse för den – är, som jag förstår saken, inte att expeditionen misslyckades och att deltagarna försvann spårlost utan tvärtom att de sensationellt hittades 1930 på Vitön i Norra ishavet. De s.a.s. återuppstod från det döda.

Betraktat på detta sätt har Andrée-äventyret en äldre svensk parallell, nämligen historien om Mats Israelsson, kallad Fet Mats, den gruvdräng som spårlost försvann i Falu koppargruva 1670 för att fyrtionio år senare sensationellt hittas med kroppen, på grund av speciella kemiska och fysikaliska förhållanden i gruvan, på ett märkligt sätt fullt bevarad. Liksom Andrée och hans följeslagare Nils Strindberg och Knut Fränkel 1930, återuppstod Fet Mats 1719 från det döda.

Upptäckten av Fet Mats gjorde denne gruvdräng till en internationell kändis. Mängder av texter och berättelser om honom författades både i Sverige och utomlands, dels vetenskapliga, främst naturvetenskapliga, och dels konstnärliga, främst litterära, t.ex. E.T.A. Hoffmanns novell ”Die Bergwerke zu Falun” (i förf:s *Die Serapionsbrüder*, 1819).

Fet Mats-historien berörs visserligen inte alls hos Rydén. Parallellen är dock tydlig. Liksom Fet Mats-begivenheten, gav också Andrée-äventyret efter hand, på grund av beståndsdelens sensationell återupptäckt i båda dessa historier, såväl i Sverige som utomlands, upphov till mängder av texter och berättelser, diskurser av vitt skiftande slag.

Fet Mats-händelsen skapade olika slags diskurser, dels vetenskapliga och dels konstnärliga sådana. Det gjorde också Andrée-äventyret. Dessutom – till skillnad från Fet Mats-intermezzot – gav Andrée-expeditionen upphov till stora mängder journalistiska texter och berättelser. I Rydéns bok beskrivs just – genom exemplet Andrée och hans nordpolsexpedition – hur journalistikens framställningsform, den nyhetsberättande diskurs som under Fet Mats och E.T.A. Hoffmanns tidevarv ännu var blott svagt utvecklad, under 1900-talets lopp och fortfarande in i 2000-talet mer och mer växer i styrka och efter hand alltmer framgångsrikt tävlar med den vetenskapliga och den konstnärliga framställningsformen om betydelse i det allmänna medvetandet. Rydéns bok handlar, kan man säga, i stora stycken om journalistikens och nyhetsjaktens segertåg samt om vetenskapens och konstens undanträngning i den nutida människans vardagstänkande.

Detta journalistikens segertåg innebär en inriktning mot nuet, mot det alldeles dagsaktuella. Det betyder, för att låna några ord av J. Paul Hunter som också citeras hos Rydén, en ”commitment to contemporaneity” (s. 49). Sådan är vårt tids speciella ”discourse formation”.

Kampen och rivaliteten, men också samspelet, under det senaste hundratalet år, mellan vetenskaplig, konstnärlig och journalistisk diskurs sammanhänger med den hastiga teknologiska utvecklingen under samma tid. Även inom detta område, det teknologiska, tävlas och rivaliseras samt även samspeles under 1900-talet. Detta till den grad och med sådan kraft, konstaterar Rydén, att medieformen själv hotar att bli själva budskapsinnehållet. Detta är, menar han, ett hot mot berättandet och berättandets mening. Rydén säger: ”Det handlar om olika teknologier, om deras kamp och samspel. Överföringen av budskapen har efter hand blivit viktigare än budskapen själva. Det är ett allvarligt hot mot berättelserna.” (s. 672)

Jag är inte säker på att jag helt instämmer i denna tankegång. Varför skulle den hastiga nutida teknologiska utvecklingen, framstegen vad

gäller snabb förflyttning av människor och hastig överföring av budskap, hota berättelsen och berättandet? Berättelse och berättande står inte i motsats till teknologi utan förutsätter istället tvärtom just teknologi. Ingen roman, i ordets gängse och moderna bemärkelse, utan teknologin boktryckarkonst. Skönlitteratur är alltid, och har alltid varit, liksom alla andra tänkbara diskursiva former, en teknologiskt utpekande och teknologiskt självreflexiv diskursiv form. Man kan säga: inget berättande alls utan någon form av teknologi, om så bara den mänskliga rösten.

Antalet berättelser i världen har naturligtvis heller inte blivit färre på grund av den teknologiska utvecklingen. Tvärtom är mängden berättelser idag, just på grund av teknologins framsteg under senare tid, i ständigt ökande. Mängden epik i världen är större än någonsin.

Givet är dock att vissa typer av berättelse hotas i nutidssamhället där, på grund av den hastiga teknologiska och mediala utvecklingen, allt ständigt sker i ökat tempo. Vi lever i direktsändningens tidevarv. Avståndet i tiden mellan ett händelseförlopp och återgivandet av detta skeende, dvs. berättandet om händelseförloppet ifråga, blir hela tiden allt mindre. Därför framstår också nutidsberättandet, t.ex. nyhetsjournalistens rapporterande, som ständigt alltmer sammanhangslöst och fragmentiserat. Berättandet i sig hotas inte genom den snabba teknologiska utvecklingen men däremot det verkligt meningsfulla berättandet, det helt fullbordade berättandet, det berättande som äger ett helhetsperspektiv, som består av bestämd början, mitt och slut.

På detta sätt är – och här ansluter jag helt till Rydén – epiken verkligen hotad. Inte genom teknologins utveckling i sig men däremot genom hastigheten och tempot i det nutida samhället, den hastighet och det tempo som gör att vi inte längre har tid till någonting, i alla händelser inte tid till någonting av varaktigt värde. Marcel Prousts verk är idag inte mindre värdefullt än vad det var för sjuttiofem år sedan. Men vem har idag tid att läsa detta verk?

Problemet tid och berättande diskuteras återkommande hos Rydén. Det sker bl.a. under hänvisning till Ursula K. Heise som (i *Chronoschisms. Time, Narrative, and Postmodernism*, 1997) hävdar att transportmöjligheternas och informationsteknologins framsteg under senare tid på ett avgörande sätt förändrat epikens villkor. Dessa framsteg löser upp tillvaron i inte en enhetlig tids- och

händelserörelse framåt men istället i ”a spectrum of contradictory story lines” (s. 674). Den nutida postmoderna romanen gestaltar, säger Heise, denna nya och splittrade tidsupplevelse. Härigenom, menar hon vidare, öppnar denna roman för jämförelser med avancerade naturvetenskapliga teorier om tiden.

Men kan, frågar sig Rydén, romangenren verkligen svara mot denna utveckling i riktning splittrad och mångsidig, istället för enhetlig tidsupplevelse? Kan romanen framgångsrikt gestalta denna nya tidskänsla? Och måste den, för att kunna överleva, göra det? Rydén säger: ”Har berättandets teknologi utvecklats i samma takt som förflyttningens och överföringens? Finns det något behov att förändra berättelserna så att de kommer i takt med rymdfärdernas hastigheter eller med direktsändningen i ljud och bild?” (s. 675)

Något bestämt svar på denna fråga kan ännu inte ges. Säkert kan bara, med Rydéns ord, sägas: ”Nya möjligheter är på väg, och de kan kanske på sikt vara ett hot mot vanda former.” (s. 676).

Rydéns här anmälda skrift är, som ovan framgått, en innehållsrik bok. Den rör sig över flera stora fält. Den handlar om berättandet och dess villkor idag och i framtiden. Vidare kretsar den kring svensk sekelskiftesvärld samt ger ett bidrag till teckningen av svensk mentalitet. Den skildrar även rivaliteten under 1900-talet mellan olika diskurstyper och teknologier. Men främst i framställningen, i dess centrum, står hela tiden människan Andrée, texterna om honom samt berättelserna om hans nordpolsexpedition.

Rydén tillhandahåller bl.a. ingående analyser av de två främsta konstnärliga gestaltningarna av Andrée-äventyret, dvs. Sundmans tidigare nämnda roman *Ingenjör Andrées luftfärd* samt Troells likaledes tidigare nämnda spelfilm med samma titel.

Gemensamt för de två verken är att de båda ger en och samma bild av Andrées föreställningar 1897 om hans strax förestående nordpolsexpedition. Hos både Sundman och Troell frammanas den bilden att Andrée själv var fullt medveten om att hans företag med största sannolikhet skulle sluta katastrofalt.

Genom denna gestaltning av Andrée som klar över att hans expedition var mer eller mindre säkert dömd att misslyckas drar, kan man säga, både Sundman och Troell vanära över Andrée. Han beskrivs i såväl romanen som spelfilmen *Ingenjör Andrées luftfärd* som en man vilken 1897 är fullt med-

veten om att han genom sin nordpolsexpedition sannolikt kommer att dra två unga människor, Fränkel och Strindberg, med sig i döden.

Denna Andrée-bild har, menar Rydén, genom just Sundmans och Troells roman respektive spelfilm, under senare tid också blivit den gängse och dominerande.

Enligt Rydén är den dock falsk. Med stöd i främst Andrées väninna Gurli Linders brev och memoarer kan Rydén starkt argumentera för att Andrée var helt övertygad om att hans nordpolresa verkligen skulle lyckas. Genom sitt, på denna punkt mycket övertygande resonemang, genomför Rydén i sin bok ett slags äreräddning av människan Andrée.

Rydéns *Den svenske Ikaros* är, det har tidigare sagts, en innehållsrik bok. Den är också genomgående en mycket fascinerande framställning. Så fascinerande faktiskt, att man som läsare har svårt att lägga den ifrån sig. Den är stundtals, inte minst genom ämnesvalet, den spännande Andrée-historien, rena thrillern!

Visserligen är det möjligt att här och där göra smärre invändningar mot Rydéns resonemang. Några sådana har ovan också gjorts. Utöver dessa redan anförda invändningar kan även kritiska anmärkningar av narratologiskt slag riktas mot Rydéns framställning.

Synpunkter av just berättelsesteoretiskt slag formuleras på många ställen hos Rydén. Det sker under hänvisning till ett stort antal narratologer från Staffan Björck (*Romanens formvärld*, 1953) och till Edward Branigan (*Narrative Comprehension and Film*, 1992). Jag saknar likväl, vad gäller dessa berättelsesteoretiska reflexioner, klar systematik och helhetstanke. Jag tycker heller inte att Rydén tränger särskilt djupt in på narratologins område. Mer hade kunnat göras här och med större precision.

Sålunda t.ex. använder Rydén termen ”berättelse” på ett lite väl lättvindigt sätt. Undertiteln på hans bok är ”Berättelserna om Andrée”. Men åtskilliga av de texter med anknytning till Andrée som diskuteras hos Rydén är inte berättelser, i alla händelser inte i ordets mest strikta bemärkelse, utan istället snarare olika slags argumentationer och beskrivningar. Men klara distinktioner av detta slag förekommer inte hos Rydén. Det är, menar jag, en brist i hans framställning. Just här hade större precision varit önskvärd.

Sett i stort dock, vid betraktandet av Rydéns digra verk i dess helhet, väger ovan gjorda kritiska

anmärkningar tämligen lätt. De är inte mycket mer sårande än myggans stick i elefantens hud. Sammanfattnings- och avslutningsvis kan bara sägas: *Den svenske Ikaros* är en uppfriskande, spännande, tankeväckande, underhållande och mycket innehållsrik bok författad av en väldigt lärd man.

Bo G Jansson

Claes Ahlund & Bengt Landgren, *Från etableringsfas till konsolidering. Svensk akademisk litteraturundervisning 1890–1946* (Acta Universitatis Upsaliensis: Historia litterarum, 24). Uppsala 2003.

I en tid då universitetsvärlden på grund av ökad politisk topstyrning har tvingats genomgå en rad identitetskriser kan det vara av intresse att gå tillbaka i historien, detta för att utröna hur de discipliner som uppburit den akademiska verksamheten en gång inifrån skapade en identitet och därefter har sökt vidmakthålla en självförståelse. Ämnehistoriskt bevandrade forskare har redan gett substantiella bidrag till bilden av hur litteraturhistoria, tidigare som ämne i tätt förbund med estetik och konsthistoria, i början av 1900-talet blev självständig disciplin under beteckningen Litteraturhistoria med poetik, samt vilka aktörer som dominerade scenen de första decennierna. Mindre har däremot blivit uppmärksammat hur den akademiska *undervisning* sett ut som varit avhängig av den vetenskapliga utvecklingen men som också skulle anpassas till kraven för en utbildning av modersmållärare. På initiativ av Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, stött av HSFR/VR och lett av professor Bengt Landgren har emellertid i några år bedrivits ett projekt benämnt "Universitetsundervisningens praktik: exemplet litteraturhistoria med poetik/litteraturvetenskap". En första drygt 600-sidig delrapport föreligger nu, författad dels av Claes Ahlund som på ca 100 sidor svarar för förloppet under perioden 1890–1919, kallad "etableringsfasen", dels av Bengt Landgren som disponerar resterande sidutrymme för skeendet under åren 1920 till 1946, här benämnt "konsolideringens tid".

Undertiteln signalerar att det är *litteraturundervisningen* som skall fokuseras, men redan i ett av båda författarna signerat kort förord markeras att det är ämnets etablering och konsolidering "ur både vetenskaplig och pedagogisk synpunkt" som undersökningen befattar sig med. Och na-

turligtvis måste undervisningen i ett akademiskt ämne diskuteras och bedömas i relation till den vetenskapliga utvecklingen, eftersom en undervisning som vill göra anspråk på att vara kvalificerad i praktiken måste vara en funktion av denna. Det kan genast sägas, att här föreligger en gediget genomförd och i alla avseenden imponerande undersökning. Inga mödor tycks ha sparts ifråga om att spåra upp, metodiskt-systematiskt genomgå och ur olika teoretiska aspekter utvärdera och pedagogiskt klart presentera ett ofantligt källmaterial, av vilket en del legat mer eller mindre obeaktat under dammet i skilda universitets-, fakultets- och institutionsarkiv. För de ämnesteoretiska aspekterna analyseras och tolkas (speciellt i Landgrens avdelning) sådana centrala och spännande vetenskapliga texter som doktorsavhandlingar, betygsutlåtanden över dessa och sakkunnigutlåtanden vid professorstillsättningar. Men för att komma åt omfattningen och arten av undervisningen har författarna fått ge sig i kast med ett förvisso något mindre upphetsande material: "tryckta stadgar o.dyl., studieplaner, uppgifter om undervisningsutbud och undervisningsinnehåll i universitetens och högskolornas föreläsningkataloger, de akademiska lärarnas rapporter om sin undervisning, närvarolistor, universitetens och högskolornas årsredogörelser, de otryckta protokollen över seminarier och proseminarier samt diskussioner och beslut i undervisningsfrågor, sådana de finns dokumenterade i framför allt konsistorie-, sektions- och lärarrådsprotokoll" (Landgren s. 120; jfr Ahlund s. 16) Därtill kommer omfattande samlingar av brev mellan professorer eller andra akademiska aktörer, vilka ger insyn i maktkampen bakom kulisserna i tillsättningsärenden m.m. och som därför erbjuder en nog så pikant läsning.

Ahnlunds kortare första och Landgrens desto mer omfattande andra del fungerar väl tillsammans i ett långlinjigt perspektiv: Landgren tar över stafetten där Ahlund lämnar den 1919–20. Men de två författarna profilerar sig ändå var för sig genom egna syftespreciserande inledningar, avrundande summeringar och utförliga källförteckningar, därtill genom att lägga tyngdpunkten olika vad beträffar intresset för ämnets vetenskapliga utveckling respektive undervisningens omvandlingar samt genom att ge uttryck åt olika hållningar i den gamla frågan vad som skilt Lund från Uppsala eller Uppsala från Lund Att Ahnlunds framställning tar sin start året 1890, innan ämnet